

CZU: 316.648:316.35-056.26(091)“1960/2024”

[https://doi.org/10.59295/sum8\(178\)2024_26](https://doi.org/10.59295/sum8(178)2024_26)

MIȘCAREA DE AUTOREPREZENTARE A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI: PARCURS ISTORIC GLOBAL ȘI NAȚIONAL (1960 - 2024)

*Natalia COJOCARU, Ludmila MALCOCI,**Universitatea de Stat din Moldova*

În prezentul articol se analizează evoluția istorică a mișcării de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități atât la nivel global, cât și în contextul specific al Republicii Moldova. Autorii explorează evenimentele majore care au influențat dezvoltarea mișcării internaționale de autoreprezentare și, în contextul Republicii Moldova, evidențiază etapele semnificative ale acestei mișcări, precum și progresele și provocările întâlnite. Se identifică oportunități pentru inițiative locale viitoare, subliniind alinierea cu standardele internaționale și necesitatea implicării active a persoanelor cu dizabilități în procesele decizionale. Astfel, mișcarea de autoreprezentare în Moldova se află în stadii incipiente de dezvoltare, fiind inspirată de tendințele globale în domeniu. Pentru a facilita dezvoltarea sustenabilă a mișcării, sunt necesare resurse adecvate, formare continuă a actorilor implicați, colaborări strategice cu organizații neguvernamentale naționale și internaționale, și inițiative de conștientizare privind drepturile persoanelor cu dizabilități. În elaborarea articolului au fost utilizate mai multe metode de cercetare: analiza documentară, observația participativă, discuții focus grup, interviuri aprofundate.

Cuvinte-cheie: *autoreprezentare, persoane cu dizabilități, mișcarea de autoreprezentare, dizabilități intelectuale.*

SELF-ADVOCACY MOVEMENT OF PERSONS WITH DISABILITIES: GLOBAL AND NATIONAL HISTORICAL JOURNEY (1960 - 2024)

This article analyzes the historical evolution of the self-advocacy movement for persons with disabilities, both globally and in the specific context of the Republic of Moldova. It explores major events that have influenced the development of the international self-advocacy movement and highlights significant stages of this movement in Moldova, as well as the progress and challenges encountered. The article identifies opportunities for future local initiatives, emphasizing alignment with international standards and the need for active involvement of persons with disabilities in decision-making processes. Thus, the self-advocacy movement in Moldova is in the early stages of development, inspired by global trends in the field. To facilitate the sustainable development of this movement, adequate resources, continuous training for involved actors, strategic collaborations with national and international non-governmental organizations, and initiatives to raise awareness of the rights of persons with disabilities are necessary. Multiple research methods were employed in the preparation of the article: document analysis, participatory observation, focus group discussions, and in-depth interviews.

Keywords: *self-advocacy, persons with disabilities, self-advocacy movement, intellectual disabilities.*

Introducere

Autoreprezentarea este un concept esențial în domeniul drepturilor persoanelor cu dizabilități, referindu-se la capacitatea și dreptul acestor persoane de a vorbi în numele propriu și de a participa activ în procesul de luare a deciziilor care le afectează viața. Prin autoreprezentare, persoanele cu dizabilități își afirmă vocea și prezența în diverse aspecte ale vieții publice și private, revendicându-și dreptul la participare egală și la recunoaștere ca membri egali ai societății [3].

În literatura de specialitate, autoreprezentarea este asociată preponderent cu persoanele cu dizabilități intelectuale, deoarece anume aceste persoane au fost în mod istoric cele mai afectate de practici paternaliste și segregante, care limitau sever autonomia și capacitatea lor de a participa activ în luarea deciziilor [5].

Literatura de specialitate explorează cum contextul istoric și influențele socio-politice au modelat dezvoltarea auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități. În acest sens, evoluția conceptului de auto-repre-

zentare este în strânsă legătură cu evoluția modelelor de dizabilitate. Aceasta a trecut de la abordările tradiționale, axate pe caritate și asistență medicală, la cele moderne, care se concentrează pe drepturile omului și incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Această tranziție indică o mutare de la o viziune paternalistă, în care persoanele cu dizabilități (mai ales intelectuale) erau tratate ca fiind incapabile de a-și gestiona viețile, la o abordare care recunoaște și respectă autonomia și demnitatea acestora. Mișcarea de autoreprezentare prinde contur ca răspuns direct la nevoia urgentă de a contesta stereotipurile negative în raport cu persoanele cu dizabilități intelectuale și de a revendica dreptul lor de a se exprima și de a lua decizii pentru propriile vieți [5; 6].

La nivel global, mișcarea a început să se manifeste la sfârșitul anilor '60 în Suedia și Marea Britanie, extinzându-se rapid și inspirând dezvoltarea unor mișcări similare în multe alte părți ale lumii.

În Republica Moldova, mișcarea de autoreprezentare se află într-o etapă incipientă, fiind influențată atât de tendințele globale, cât și de angajamentele naționale de aliniere la standardele internaționale privind drepturile omului. Mișcarea de autoreprezentare a devenit un pilon central al persoanelor cu dizabilități intelectuale în lupta pentru incluziune, autonomie și egalitate în drepturi.

Actualitatea și relevanța domeniului de cercetare este ancorată în angajamentul global și național de a promova drepturile și bunăstarea persoanelor cu dizabilități. Unul dintre cele mai semnificative documente internaționale care reflectă acest angajament este Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități adoptată în anul 2006 și ratificată ulterior de numeroase țări, inclusiv Republica Moldova. Principiul de bază al Convenția ONU – „Nimic pentru noi, fără noi!” – recunoaște demnitatea și valoarea inerentă a persoanelor cu dizabilități și le impune participarea deplină și efectivă în societate. Auto-reprezentarea este strâns aliniată acestui principiu, deoarece reprezintă modul în care persoanele cu dizabilități se pot face auzite, își pot revendica și exercita drepturile în mod activ [16].

De asemenea, pentru a respecta standardele stipulate în Convenția ONU, Republica Moldova a adoptat Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități [9]. Aceasta reglementează drepturile și facilitățile necesare pentru asigurarea unei vieți independente și participarea deplină în societate. Legea promovează auto-reprezentarea prin stipularea dreptului persoanelor cu dizabilități de a participa activ la procesul decizional și la dezvoltarea politicilor publice. Aceasta încurajează formarea de organizații și grupuri de auto-reprezentare, consolidând astfel vocea persoanelor cu dizabilități în societate. În concordanță cu această lege, au fost elaborate documentele de politici naționale menite să faciliteze incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități.

Metode de cercetare aplicate

În elaborarea prezentului articol au fost utilizate mai multe metode de cercetare. Analiza documentară a inclus studierea publicațiilor științifice relevante, a resurselor online ale organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova și din străinătate, a rapoartelor de implementare a proiectelor privind dezvoltarea și susținerea grupurilor de autoreprezentanți din Republica Moldova. Observația participativă a fost aplicată în interacțiunea directă cu persoanele cu dizabilități, familiile și persoanele de suport, în cadrul mai multor proiecte coordonate pe parcursul a aproape un deceniu (în perioada 2014 - 2022), oferind o perspectivă asupra evoluției grupurilor de autoreprezentare din Moldova. De asemenea, au fost realizate 3 focus grupuri și 6 interviuri aprofundate, la care au participat 24 de persoane, inclusiv autoreprezentanți, părinți, persoane de suport și experți din cadrul organizațiilor societății civile.

Rezultate obținute și discuții

Mișcarea globală de autoreprezentare a început să se contureze la sfârșitul anilor '60, ca o reacție împotriva abordărilor paternaliste și tutelare aplicate persoanelor cu dizabilități. În acea perioadă, problemele persoanelor cu dizabilități erau gestionate de profesioniști sau părinți, care luau decizii în numele acestora, limitându-le autonomia. Această abordare se baza pe convingerea că persoanele cu dizabilități nu erau capabile să își ia propriile decizii și să își gestioneze viețile. Mișcarea de autoreprezentare a contestat ferm acest model, afirmând că persoanele cu dizabilități au dreptul de a-și lua propriile decizii, de a-și exprima opiniile și de a participa activ în societate. Această perioadă a marcat

o tranziție de la un model bazat pe caritate și îngrijire medicală către unul care pune accent pe autonomie, drepturi și incluziune.

Unul dintre pionierii mișcării de autoreprezentare a fost dr. Bengt Nirje din Suedia, care a fondat un club în 1968. Acest club avea scopul de a aduna persoane cu și fără dizabilități pentru a planifica și a petrece timp împreună, oferindu-le astfel oportunitatea de a discuta și reflecta asupra experiențelor lor comune. Scopul său era să ofere persoanelor cu dizabilități ocazia de a trăi experiențe „normale” în cadrul comunității. Oferirea persoanelor cu dizabilități a posibilității de a lua propriile decizii și de a-și exprima dorințele părea riscantă și neobișnuită la acea vreme, motiv pentru care ideea a fost percepută drept inovatoare și chiar revoluționară [15; 10].

Dr. Nirje susținea că persoanele cu dizabilități ar trebui să aibă dreptul de a-și face propriile alegeri și de a învăța din greșelile lor. Această viziune, cunoscută astăzi sub denumirea de „demnitatea riscului,” a fost instituită de Perske în 1981. Ea a devenit o piatră de temelie a mișcării de autoreprezentare, subliniind importanța dreptului de a face alegeri personale, chiar și atunci când acestea pot duce la erori [12].

Angajamentul dr. Nirje față de autoreprezentare a depășit cadrul clubului. Anul 1968 a marcat un moment crucial cu organizarea unei conferințe în Suedia, unde persoanele cu dizabilități intelectuale s-au reunit pentru a-și exprima opiniile și speranțele pentru un trai independent. Un an mai târziu, în cadrul unui eveniment național, dr. Nirje a prezentat o lucrare inovatoare pentru acea vreme. În această lucrare el a documentat evoluții semnificative ale mișcării de autoreprezentare, aflată în plină ascensiune în Suedia. Dr. Nirje compară mișcarea cu o „revoltă decentă”, evidențiind aspirațiile persoanelor cu dizabilități pentru un rol nou în societate și o imagine de sine redefinită [15].

Munca inovatoare a dr. Nirje a pus bazele pentru mișcarea globală de autoreprezentare. Urmând exemplul Suediei, alte țări au organizat propriile conferințe de autoreprezentare, soldate cu crearea de grupuri de autoreprezentare. Anglia a găzduit prima sa conferință de autoreprezentare în 1972 [2, p. 133-138], urmată de Canada în 1973 și SUA în 1974 [14].

Mișcarea de autoreprezentare a cunoscut o creștere semnificativă în deceniile următoare, cu apariția a sute de grupuri de autoreprezentanți la nivel global. În multe țări ale lumii, cu tradiție în dezvoltarea mișcării de autoreprezentare, există rețele bine dezvoltate de grupuri de autoreprezentare, sau chiar organizații formale la nivel de stat cu funcționari aleși și personal plătit [1].

„People First” este una din organizațiile cele mai vocale ale autoreprezentanților din Marea Britanie. Aceasta reprezintă o rețea extinsă a organizațiilor conduse de persoane cu dizabilități de învățare, care au o voce puternică la nivel local și național. În cazul SUA, organizația „Self Advocates Becoming Empowered” (SABE) este una dintre cele mai importante, având filiale în toate statele americane. Scopul său principal este de a promova drepturile și autonomia persoanelor cu dizabilități [11; 13].

European Platform of Self-Advocates (EPSA) este un alt exemplu în acest sens. Înființată în anul 2000, EPSA împuternicește persoanele cu dizabilități intelectuale la nivel european să își exprime opiniile și să lupte pentru drepturile lor. EPSA joacă un rol crucial în promovarea drepturilor, incluziunii și împuternicirii persoanelor cu dizabilități intelectuale în întreaga Europă [7].

Indiferent de localizarea geografică, aceste organizații urmăresc ca persoanele cu dizabilități intelectuale, să fie tratate în mod egal cu ceilalți cetățeni, să aibă puterea de a lua propriile decizii și să-și aleagă drumul în viață. Aceasta înseamnă că persoanele cu dizabilități au acces la aceleași drepturi și responsabilități, fiind încurajate să se pronunțe pentru ele însele. Organizațiile autoreprezentanților promovează ideea că toți oamenii, inclusiv cei cu dizabilități, ar trebui să aibă șansa de a învăța din propriile greșeli și de a-și dezvolta relații sociale și prietenii în mod egal.

Progresul mișcării de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități intelectuale poate fi înțeles prin examinarea contradicției dintre două perspective majore de la acea vreme. Pe de o parte, *construcția socială preexistentă a dizabilității* reflecta o mentalitate tradițională care privea persoanele cu dizabilități intelectuale ca fiind inferioare și le plasa în afara societății, adesea în instituții de îngrijire, segregate de restul comunității. Această viziune veche accentua incapacitatea și dependența, limitând astfel autonomia și oportunitățile persoanelor cu dizabilități. Pe de altă parte, în aceeași perioadă, a început să se dezvolte o nouă ideologie și practică, axată pe *egalitate și integrare*. Această nouă abordare promova ideea că persoa-

nele cu dezabilități au dreptul la o viață independentă, la autodeterminare și la participare activă în societate. Această schimbare de paradigmă a adus un val de susținere pentru drepturile persoanelor cu dizabilități. Contradicția dintre aceste două perspective, cea tradițională și cea emergentă, a fost deosebit de intensă în anii '70 ai secolului trecut, creând atât presiuni pentru schimbare, cât și oportunități, și generând un teren fertil pentru apariția și dezvoltarea mișcării de autoreprezentare [1, p. 10].

În unele țări, autoreprezentarea a fost inclusă în prioritățile de finanțare ale guvernelor centrale. În acest mod, guvernele și-au asumat responsabilitatea de a crea condiții în care autoreprezentarea poate să se dezvolte, acest fapt fiind în concordanță cu obiectivele lor de incluziune socială [2, p. 133-138].

Exemplele și practicile internaționale de autoreprezentare au inspirat și au servit drept model pentru inițiative similare în Republica Moldova, ajutând la formarea și dezvoltarea grupurilor și programelor de autoreprezentare locale. Mișcarea de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova, inspirată de modelele internaționale, se află încă în stadii incipiente. Un prim efort în sprijinirea autoreprezentării persoanelor cu dizabilități a fost inițiat de Î.P. Keystone Moldova, în cadrul proiectelor „Implicare prin acțiuni de advocacy și autoreprezentare” (derulat în perioada 2014 - 2018) și „Self-advocacy 2.0” (derulat în perioada 2019 - 2021) cu suportul IM Swedish Development Partner – Reprezentanța în Republica Moldova. În 2014, această organizație a înființat primul grup de autoreprezentare în contextul dezinstituționalizării persoanelor cu dizabilități din centrele rezidențiale. Membrii grupului erau câțiva bărbați cu dizabilități intelectuale, care treceau la traiul în comunitate după decenii petrecute în instituții rezidențiale de tip închis. Grupul a fost conceput pentru a sprijini dobândirea abilităților de autoreprezentare, pentru a facilita tranziția spre un trai independent în comunitate. Prin inițierea grupurilor de autoreprezentare, I.P. Keystone Moldova a planificat și implementat un program de dezvoltare și consolidare a unei rețele naționale neformale de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova.

Rezultatele activităților acestui grup au demonstrat un impact pozitiv asupra capacităților de autoreprezentare ale membrilor săi, cu efecte benefice semnificative asupra incluziunii lor sociale. Ca urmare, modelul a fost extins prin replicarea grupurilor similare în diverse regiuni ale țării. Astfel, în 2016, existau deja peste 15 grupuri de autoreprezentare, cu membri din diferite raioane ale Republicii Moldova. Aproximativ 150 persoane cu diferite dizabilități, provenind din medii diferite (instituții și comunități, rurale și urbane), cu vârste cuprinse între 18 și 35 de ani constituiau membrii grupurilor de autoreprezentare.

Pe parcursul a doi ani, grupuri din mai multe raioane au inițiat schimburi de vizite și au organizat întâlniri, culminând într-o conferință națională la Chișinău, pe 20 decembrie 2016, cu genericul „Ascultă-mă! Am și eu ceva de spus”. Scopul conferinței a fost discutarea problemelor cu care se confruntă persoanele cu dizabilități din Republica Moldova și împărtășirea bunelor practici în materie de autoreprezentare. Conferința a marcat prima articulare organizată a unei dorințe de autodeterminare la nivel național, prin semnarea unei rezoluții pentru crearea rețelei naționale a autoreprezentanților din Republica Moldova. Caracterul inedit al conferinței a constatat în faptul că persoanele cu dizabilități au fost implicate în toate aspectele planificării, organizării și facilitării conferinței, fiind ajutate de persoane de suport într-un mod care să încurajeze dezvoltarea abilităților și a liderilor printre autoreprezentanți. Această practică a devenit obișnuită, conferințele fiind organizate anual și servind ca sursă de inspirație pentru formarea altor grupuri de autoreprezentare în întreaga țară [8].

Cu toate acestea, în ciuda eforturilor de a încuraja unirea grupurilor de autoreprezentare pentru formarea unei organizații naționale reprezentative, acest demers a întâmpinat anumite provocări. Gradul redus al pregătirii persoanelor cu dizabilități intelectuale de a se organiza într-o structură formalizată, lipsa sprijinului din partea autorităților publice, insuficiența resurselor financiare, dar și rivalitățile interne între organizațiile care au sprijinit crearea grupurilor, au contribuit la faptul că acestea există într-o relativă izolare unele față de altele. Aceste aspecte ridică problema durabilității și sustenabilității rețelei de autoreprezentare în Republica Moldova.

În Republica Moldova, rolul principal în formarea și dezvoltarea grupurilor de autoreprezentare a fost preluat de către organizații externe dedicate sprijinirii acestor persoane. Prin urmare, grupurile de autore-

prezentare au fost constituite în cadrul organizațiilor societății civile și sunt, de obicei, mixte, incluzând persoane cu diferite tipuri de dizabilități, cu membri care se întâlnesc regulat pentru a discuta aspecte legate de drepturile persoanelor cu dezabilități și strategii de revendicare a acestor drepturi prin autoreprezentare.

Aceste grupuri nu sunt complet autonome, fiind ghidate de persoane de suport. Acestea au un rol central în menținerea activităților de abilitare, socializare și autoreprezentare, asigurând că grupurile funcționează eficient și răspund nevoilor membrilor lor. Persoanele de suport au fost pregătite în lucrul cu autoreprezentanții, astfel încât să poată oferi asistență de calitate acestora în eforturile lor de autoreprezentare și pledoarie pentru drepturile persoanelor cu dizabilități. Prin urmare, dinamica grupurilor și modalitatea de organizare sunt stabilite de persoanele de suport.

Grupurile de autoreprezentanți nu sunt omogene, manifestând diferențe semnificative în termeni de autodeterminare și capacitate de autoreprezentare, atât în interiorul grupurilor, cât și între grupuri. Astfel, în timp ce unele persoane cu dizabilități au atins un nivel de independență care le permite să trăiască pe cont propriu și chiar să își întemeieze familii, altele necesită sprijin coordonat continuu.

De asemenea, modalitatea în care grupurile de autoreprezentanți sunt organizate și funcționează în raioane, variază semnificativ. Unele grupuri funcționează independent, desfășurând activități și socializând în locații publice deschise, în timp ce altele sunt relativ dependente de facilitățile oferite de instituții publice, cum ar fi centrele de zi, sau de resursele OSC locale.

În evoluția lor, grupurile de autoreprezentare au parcurs un traseu complex, trecând inițial prin activități bazate pe dezvoltarea autodeterminării și instruire în domeniile drepturilor persoanelor cu dizabilități, egalității și nediscriminării. Pe măsură ce membrii grupurilor au consolidat aceste abilități, au început să desfășoare acțiuni de autoreprezentare și advocacy. Primele inițiative în acest sens au inclus utilizarea instrumentelor de photovoice și storytelling, care s-au dovedit a fi eficiente în promovarea mesajelor lor și în sensibilizarea opiniei publice. Metoda photovoice a permis persoanelor cu dezabilități să folosească fotografiile pentru a împărtăși aspecte importante ale vieții lor cotidiene, evidențiind provocările și oportunitățile cu care se confruntă. La rândul său, storytelling-ul a permis împărtășirea de povești personale care reflectă experiențele individuale ale membrilor grupurilor de autoreprezentare. Ulterior, autoreprezentanții au demarat campanii de sensibilizare a opiniei publice cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități, au inițiat dialog cu factorii de decizie pentru soluționarea diverselor probleme cu care se confruntă etc.

Concluzii

Mișcarea de autoreprezentare a persoanelor cu dezabilități a parcurs un drum semnificativ începând cu originile sale la sfârșitul anilor '60. De la primele cluburi de autoreprezentare și conferințe organizate în Suedia, până la apariția a sute de grupuri la nivel global, acest demers a contribuit la transformarea fundamentală a modului în care persoanele cu dezabilități sunt percepute și integrate în societate.

Principiile fundamentale ale mișcării de autoreprezentare, precum autonomia, autodeterminarea și demnitatea riscului, au contestat abordările paternaliste din trecut și au pus accent pe capacitatea persoanelor cu dizabilități de a-și lua propriile decizii și de a-și controla viețile.

Mișcarea de autoreprezentare este mai mult decât suma eforturilor individuale de autoreprezentare; este un efort concertat pentru a crea o societate mai incluzivă și echitabilă prin abordarea problemelor sistemice și promovarea împuternicirii colective. În Moldova, acest obiectiv nu este încă realizat, deoarece lipsesc structurile și resursele necesare pentru a sprijini și coordona un astfel de efort la nivel național. Lipsa unei organizații de autoreprezentare consolidată și a unei voci unificate ale persoanelor cu dizabilități îngreunează abordarea problemelor sistemice și obținerea recunoașterii drepturilor acestora la nivel instituțional și societal. De asemenea, există o nevoie continuă de conștientizare și susținere din partea autorităților și a societății în general pentru a promova și a consolida mișcarea de autoreprezentare în Republica Moldova.

Pentru a sprijini dezvoltarea sustenabilă a mișcării de autoreprezentare și a contribui la promovarea incluziunii sociale a tuturor persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova, este esențială continuarea eforturilor de susținere a grupurilor de autoreprezentare existente și înființarea unor grupuri noi. Acest lucru

poate fi realizat prin identificarea și mobilizarea de resurse financiare pentru susținerea activităților acestor grupuri, facilitând astfel schimbul de experiențe, resurse și bune practici.

Pentru a dezvolta abilitățile de autoreprezentare în rândul persoanelor cu dizabilități, este necesară implementarea unor programe de educație și formare continuă, atât pentru persoanele cu dizabilități însele, cât și pentru alți actori implicați, precum membrii familiilor lor, factorii de decizie, prestatorii de servicii etc.

Crearea de mecanisme care să permită implicarea activă a acestora în procesul decizional reprezintă un alt pas important, asigurând astfel că vocea lor este auzită în formularea și implementarea politicilor publice.

Având în vedere că un mediu accesibil contribuie semnificativ la facilitarea autoreprezentării, sunt necesare acțiuni continue pentru îmbunătățirea accesibilității infrastructurii fizice și digitale.

Referințe:

- BRUNK, G. L. *Supporting the Growth of the Self-Advocacy Movement: What We Can Learn from Its History and Activists*. 1991, 39 p. Disponibil: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED344359.pdf>
- BUCHANAN, I., WALMSLEY, J. *Self-advocacy in historical perspective*. In: *British Journal of Learning Disabilities*. 2006, vol. 34, pp. 133-138. Disponibil: <https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2006.00410.x>
- CALLUS, A.-M. *Becoming self-advocates. People with intellectual disability seeking a voice*. Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2013. 296 p. ISBN 978-3034309066.
- COJOCARU, N. *Bariere în auto-reprezentarea persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova*. In: *Economic growth in the conditions of globalization. Scientific session „Migration and demographic change: challenges and public policies”*: conference proceedings: international scientific-practical conference, 17th edition, October 12-13, 2023. Academy of Economic Studies of Moldova, National Institute for Economic Research. Chișinău: SEP ASEM, 2023, vol. 3, pp. 237-245. ISBN 978-9975-167-19-2. ISBN 978-9975-167-22-2 (PDF) [citată 18.04.2024]. Disponibil: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.V.2023.17.31>
- COJOCARU, N. *Bazele conceptual-teoretice ale auto-reprezentării persoanelor cu dizabilități*. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe sociale*. Chișinău, 2023, pp. 30-39. ISBN 978-9975-62-687-3 [citată 16.03.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/201165
- COJOCARU, N. *Influența europeanizării asupra dezvoltării mișcării de auto-reprezentare a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova*. In: *Știința politică și administrativă: provocări globale, soluții locale*. Chișinău. 2021, pp. 469-476. ISBN 978-9975-3459-7-2 [citată 11.02.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/144216
- European platform of self-advocates*. 2024. Disponibil: http://self-advocacy.eu/?page_id=18
- Keystone Moldova. *Prima Conferință Națională a Autoreprezentanților: „Ascultă-mă! Am și eu ceva de spus”*. Disponibil: <https://www.keystonemoldova.md/ro/stiri/prima-conferinta-nationala-a-autoreprezentantilor-asculta-ma-am-si-eu-ceva-de-spus/>
- Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități: nr. 60 din 30.03. 2012*. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 155-159, art. 508 [citată 11.05.2021]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=83915&lang=ro
- NIRJE, B. *The Normalization Principle and Its Human Management Implications*. In: *SRV-VRS: The International Social Role Valorization Journal*. 1996, vol. no. 2, pp. 19-23 Disponibil: <https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/blogs.uoregon.edu/dist/d/16656/files/2018/11/Nirje-The-Normalization-Principle-and-Its-Human-Management-Implications-2f3t9mm.pdf>
- People First LTD*. Disponibil: <https://www.peoplefirstltd.com/pages/about-us>
- PERSKE, R. *The Dignity of Risk and the Mentally Retarded*. In: *Mental Retardation*, 1972, vol. 10, no. 1, February, pp. 24-27. Disponibil: <https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/blogs.uoregon.edu/dist/d/16656/files/2018/11/Perske-The-Dignity-of-Risk-1d96lzw.pdf>
- SABE. *Self Advocates Becoming Empowered*. Disponibil: <https://sabeusa.com/meet-sabe/>
- The First Self-Advocacy Conferences*. Parallels in Time: A History of Developmental Disabilities. Disponibil: <https://mn.gov/mnddc/parallels/seven/7b/3.html>

15. *The Origin of the Self Advocacy Movement: „Dignity of Risk” in Sweden*. The Minnesota Governor’s Council on Developmental Disabilities. Disponibil: <https://mn.gov/mnddc/parallels/seven/7b/1.html>
16. United Nations, 2006. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. Disponibil: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>

Date despre autori:

Natalia COJOCARU, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-6293-7785

E-mail: natalia.cojocaru1978@gmail.com

Ludmila MALCOCI, profesor, doctor habilitat în sociologie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-7249-595X

E-mail: ludmilamalcoci@gmail.com

Prezentat la 30.09.2024